

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΛΛΗΣ

Δύο παλαιοχριστιανικὲς ἐπιγραφές ἀπὸ τὴ συλλογὴ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ

1. Τμήμα πλάκας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, θραυσμένο στὶς τρεῖς πλευρές του (BA 1071). Βρέθηκε στὶς 30 Μαΐου 1995 κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ προπύλου τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ, στὸν τάφο V, ὁ ὁποῖος ἐντασσόταν στὸν ναὸ τοῦ Ἀσώματος στὰ Σκαλιὰ καὶ χρονολογήθηκε στὸν 13ο-15ο αἰ.¹

Σωζόμενες διαστάσεις: 13,5 ἐκ. ὕψος, 18,3 ἐκ. πλάτος, 3,7 ἐκ. πάχος.

Ἡ διατηρούμενη δεξιὰ παρειὰ εἶναι λοξότμητη, στοιχείο ποὺ μαρτυρᾷ ἐνθεση τῆς πλάκας σὲ κτιστὴ κατασκευή. Ἡ ὀπίσθια πλευρὰ εἶναι ἀδρὰ λειασμένη. Στὴν κύρια ὄψη φέρει ἰσοσκελὴ σταυρὸ ἀπὸ ἀπλὴ ταινία, σὲ χαμηλὸ ἀνάγλυφο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο διατηροῦνται ἡ κάτω καὶ τμήμα τῆς δεξιᾶς κεραίας. Οἱ κεραίες ἀπολήγουν σὲ διαπλατυνόμενα ἄκρα, οἱ γωνίες τῶν ὁποίων τονίζονται ἐξωτερικὰ μὲ μικροὺς δίσκους.

Στὸ διάκενο μεταξὺ τῶν δύο σωζόμενων κεραίων ἔχει χαραχθεῖ τὸ γράμμα ὠμέγα, μὲ ὕψος 3,7 ἐκ. Ἀποτελεῖ προφανῶς τὸ δεῦτερο μέρος τοῦ ἀποτρεπτικοῦ συμβόλου ΑΩ, ποὺ κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴ περίοδο συνοδεύει συχνὰ σταυροὺς καὶ χριστογράμματα σὲ ἐπιγραφές καὶ ἔργα τέχνης.²

Κατὰ μῆκος τῆς κάτω πλευρᾶς τοῦ θραύσματος διακρίνεται τὸ ἄνω τμήμα ἑξὶ ἢ ἑπτὰ γραμμάτων.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

[A] † ω
[- - -] ΛΠΙΥ...[- - -]

Τὸ ὠμέγα ἔχει μνηοειδὲς σχῆμα. Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ μερικῶς σωζόμενα γράμματα μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλφα ἢ λάμδα· τὸ τέταρτο ὕψιλον ἢ χι· ἀκολουθοῦν δύο ἢ τρεῖς ἀκόμη, ἐντελῶς δυσδιάκριτα.

Τὸ θραῦσμα μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ σὲ ἐπιτύμβια ἐπιγραφή, καθὼς σταυροὶ μὲ τὰ γράμματα Α καὶ Ω ἀπαντοῦν σὲ ἐπιτύμβια μνημεῖα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Ἀττικὴ κατὰ τὴν περίοδο αὐτή.³

Εὐχαριστῶ τὸν ἀρχαιολόγο τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ἀθηνῶν Δημήτρη Σούρα, συμφοιτητὴ καὶ φίλο, γιὰ τὴν ὑπόδειξη τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τὴν Ἐφορεία γιὰ τὴν ἄδεια δημοσίευσής τους.

1. Α. Σπετσιέρη-Χωρέμη, Ἀ' Εφορεία Προϊστορικών καὶ Κλασικῶν Αρχαιοτήτων, *ΑΔ* 50 (1995) Β' 1 [Ἀθήνα 2000], 23, πίν. 14α. Γιὰ τὸν ναὸ τοῦ Ἀσώματος βλ. Ε. Τουλούπα, Ὁ Ἅγιος Ἀσώματος στα Σκαλιὰ, στὸ *Ευφρόσυνον. Αφιέρωμα στον Μανώλη Χατζηδάκη*, τ. 2, Ἀθήνα 1992, 593-600, πίν. 335-339.

2. Γιὰ τὸ σύμβολο αὐτό, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ βιβλίο τῆς Ἀποκαλύψεως (Ἀποκ. Α', 8, ΚΑ', 6 καὶ ΚΒ', 13), καὶ τὴ χρήση του βλ. F. Cabrol, Α – Ω, στὸ F. Cabrol (ἐπ.), *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, t. I.1, Paris 1907, στ. 1-25, καὶ J. Lieball, Α – Ω, στὸ E. Kirschbaum (ἐπ.), *Lexikon der christlichen Ikonographie*, B. 1, Freiburg 1968, στ. 1.

3. J. S. Creaghan – A. E. Raubitschek, Early Christian Epitaphs from Athens, *Hesperia* 16 (1947) 16. Πρβλ. ἐπίσης τὶς ἐπιτύμβιες IG II-III² 13602 τῆς συλλογῆς τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ Χριστιανικοῦ Μουσείου, τοῦ 5ου-

Ἡ ταυτότητα τοῦ ἢ τῶν νεκρῶν θὰ ἀναγραφόταν στὸ ἀπωλεσθὲν κάτω τμήμα τῆς πλάκας, ἢ ὁποία θὰ κατέληξε στὸν μεταγενέστερο τάφο τοῦ προτύλου ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικὸ πρὸς ἐπαναχρησιμοποίηση.

2. Τμήμα κοσμήτη ἀπὸ γκριζωπὸ ἀσβεστόλιθο, ἐλλιπὲς κατὰ τὰ δύο ἄκρα (ΠΛ 1119). Βρέθηκε τὸν Μάιο τοῦ 1992 στὸ ἀκίνητο στὴ συμβολὴ τῶν ὁδῶν Κυρρῆστου καὶ Φλέσσα 4 (ιδ. Στρ. Στρατήγη), πλησίον τοῦ οἰκοπέδου τοῦ λεγόμενου Διογενείου Γυμνασίου.⁴

Σωζόμενες διαστάσεις: 12,5 ἐκ. ὕψος, 62 ἐκ. μήκος, 30,5 ἐκ. πλάτος.

Ὁ λίθος ἔχει τὴ μορφή κοσμήτη μὲ λοξότμητη τὴν κύρια ὄψη, ἢ ὁποία εἶναι ἀδρὰ λειασμένη καὶ ἐπιστέφεται ἀπὸ λεπτὴ κατακόρυφη ταινία. Ἡ ἄνω καὶ ἡ κάτω ἐπιφάνεια φέρουν ἀδρὴ ἐπεξεργασία, ἐνῶ ἡ ὀπίσθια χονδροειδῆ. Στὴν ἄνω ἐπιφάνεια διατηρεῖται ἡμικυκλικὴ βάθυνση.

Στὴ λοξότμητη κύρια ὄψη ἀναπτύσσεται κεφαλαιογράμματη ἐπιγραφή σὲ ἓναν στίχο, ὁ ὁποῖος ἀποκλίνει ἀπὸ τὸν ὀριζόντιο ἄξονα πρὸς τὰ ἐπάνω, ἐξαιτίας τῆς μεσολάβησης μίας φυσικῆς ἐγκοπῆς ἢ βλάβης τοῦ λίθου, πού θέλησε νὰ ἀποφύγει ὁ χαράκτης. Τὸ κείμενο κλείνει μὲ τρεῖς σταυρούς.⁵

Ὑψος γραμμ.: 1,7-3,2 ἐκ.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

[- - -]ον Ἀναστασίου Σύρου †††

Τὸ ἄλφα ἔχει γωνιώδη τὴν ἐσωτερικὴ κεραία καὶ ἔντονα προεξέχουσα, κάτω ἀπὸ τὶς ἀπολήξεις τῶν δύο σκελῶν του. Τὸ σίγμα εἶναι γωνιώδες καὶ ἐνώνεται μὲ τὸ ταῦ θυμίζοντας στίγμα. Τὸ ὕψιλον ἐμφανίζεται μὲ δύο παραλλαγές, μία κανονικὴ καὶ μία σχήματος V.

Ἡ ἐπιγραφή μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἐπιτύμβια, μὲ βάση τὴ μορφή ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενό της. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη παρόμοιου τύπου μὲ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές δὲν εἶναι σπάνια.⁶ Ἡ δήλωση τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ἐθνικοῦ σὲ γενικὴ πώση παραπέμπει σαφῶς στὴν πρὸ κοινὴ διατύπωση τῆς ταυτότητας ἐνὸς νεκροῦ. Τὰ γράμματα ὄν ἀποτελοῦν πιθανότατα τὰ δύο τελευταῖα τῆς λέξης *κοιμητήριον*, πού κυριαρχεῖ στὶς ἀθηναϊκὲς ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς παλαιοχριστιανικῆς περιόδου ὡς προσδιορισμὸς τοῦ τάφου.⁷

6ου αἰ., IG II-III² 13411 ἀπὸ τὸν ναὸ τοῦ Προφήτη Ἡλία καὶ τοῦ Ἁγίου Χαράλαμπους, ἐπίσης τοῦ 5ου-6ου αἰ., καθὼς καὶ τὶς πλάκες IG II-III² 13634 ἀπὸ τὴ μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Ὑμηττοῦ καὶ IG II-III² 13635 τῆς συλλογῆς τοῦ Θηρείου, πού χρονολογοῦνται στὸν 6ο αἰ. καὶ εἶχαν πιθανότατα ταφικὸ προορισμό.

4. Στὸ συγκεκριμένο ἀκίνητο ἐντοπίστηκε τμήμα τοῦ ὑστερορωμαϊκοῦ τείχους, μὲ ἄγνωστο ὡς τότε ὀρθογώνιο πύργο, καὶ συγκεντρώθηκαν πολυάριθμα spolia, τόσο ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή, ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς τοίχους τῆς νεότερης κατοικίας (Π. Καλλιγιάς, Ἀ' Εφορεία Προϊστορικών καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων, AD 46 (1991) B'1 [Ἀθήνα 1996], 21-23, σχ. 3, πίν. 25γ-26α-β. Α. Σπετσιέρη-Χωρέμη, Ἀ' Εφορεία Προϊστορικών καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων, AD 48 (1993) B'1 [Ἀθήνα 1998], 20. Ν. Τσονιώτης, Νέα στοιχεῖα γιὰ τὸ υστερορωμαϊκὸ τείχος τῆς Ἀθήνας, στὸ Στ. Βλίζος (επ.), *Ἡ Ἀθήνα κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ. Πρόσφατες ἀνακαλύψεις, νέες ἐρευνες*, Μουσεῖο Μπενάκη, 4ο Παράρτημα, Ἀθήνα 2008, 67, εικ. 18).

5. Ἀπὸ τὸν τρίτο, μερικῶς σωζόμενο, λείπει ἡ ἀριστερὴ ὀριζόντια κεραία· δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀποκλειστεῖ ἡ περίπτωση νὰ πρόκειται γιὰ τὸ γράμμα ἦτα καὶ νὰ συνεχίζεται τὸ κείμενο, ἂν καὶ οἱ σταυροὶ ὀρίζουν συνήθως τὸ τέλος μίας φράσης.

6. Πρβλ. τὶς IG II-III² 13343 ἀπὸ τὸ Ἀσκληπεῖο, IG II-III² 13378 ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, IG II-III² 13476 ἀπὸ τὸν Λυκαβηττὸ καὶ IG II-III² 13597 τῆς συλλογῆς τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, ὅλες τοῦ 5ου-6ου αἰ.

7. Γιὰ τὸν ὄρο *κοιμητήριον* καὶ τὴν παρουσία του στὶς ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς Ἀθήνας βλ. Creaghan – Raubitschek, *Epitaphs from Athens*, ὄ.π. 5-6. E. Sironen, *The late Roman and early Byzantine inscriptions of*

Τὸ ὄνομα Ἀναστάσιος ἀπαντᾷ ἄλλες δύο φορές στὴν παλαιοχριστιανικὴ Ἀττικὴ, στὰ ἐπιτύμβια IG II-III² 13490 ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Λυκαβηττοῦ, τοῦ 4ου-6ου αἰ., καὶ IG II-III² 13603, μὲ πιθανὴ προέλευση ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ, τοῦ 5ου-6ου αἰ. Τὸ ἐθνικὸ Σῦρος εἶναι ἐπιγραφικὰ ἀμάρτυρο στὴν περιοχὴ.

Οἱ τρεῖς σταυροὶ μὲ τοὺς ὁποίους φαίνεται νὰ τελειώνει ἡ ἐπιγραφή θεωροῦνται ὡς σύμβολο τῆς Ἁγίας Τριάδας.⁸ Πιθανῶς ἰσαριθμοὶ θὰ ὑπῆρχαν καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου, ὅπως συμβαίνει στὰ σύγχρονα ἀθηναϊκὰ ἐπιτύμβια IG II-III² 13462 ἀπὸ τὰ Παλαιὰ Ἀνάκτορα, τοῦ 5ου-6ου αἰ., IG II-III² 13509 ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ, τοῦ 6ου αἰ., καὶ IG II-III² 13543 τῆς συλλογῆς τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, τοῦ 5ου-6ου αἰ.

Ἡ ἐπιγραφή ἐνδιαφέρει κυρίως ὡς τεκμήριο τῆς παρουσίας ἐνὸς Σύρου στὴν Ἀθήνα τοῦ 5ου-6ου αἰ. Κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ ἡ πόλη προσεῖλκε σπουδαστὲς ἀπὸ τὴ Συρία, γιὰ τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀντλοῦμε πληροφορίες ἀπὸ τὴν *Φιλόσοφο Ἱστορία* (γνωστὴ καὶ ὡς *Βίος Ἰσιδώρου*) ποὺ συνέγραψε ὁ Δαμάσκιος, τελευταῖος ἐπικεφαλῆς τῆς πλατωνικῆς Ἀκαδημίας καὶ καταγόμενος ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴ Δαμασκό.⁹ Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὸν Ὀδαίναθο, ποὺ φοίτησε στὴ σχολὴ τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πλουτάρχου στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ.,¹⁰ τὸν Δομνίνο, μαθητὴ τοῦ Συριανοῦ καὶ συμφοιτητὴ τοῦ Πρόκλου,¹¹ καὶ τὸν Ἀντιοχέα Ἰλάριο, τὸν ὁποῖο δὲν δέχτηκε ὡς μαθητὴ ὁ Πρόκλος.¹² Ἄν καὶ ἡ ταυτότητα καὶ τὰ κίνητρα τοῦ Ἀναστασίου τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἄγνωστα, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀνήκε στοὺς Σύρους ποὺ σπούδαζαν στὴν Ἀθήνα μέχρι τὸ κλείσιμο τῶν σχολῶν τῆς τὸ ἔτος 529.

Athens and Attica. An edition with appendices on scripts, sepulchral formulae and occupations, Helsinki 1997, 386-387. D. Feissel, Bulletin Épigraphique. Inscriptions chrétiennes et byzantines, REG 122 (2009) 570-571, ἀρ. 586. Δὲν θὰ πρέπει ἀσφαλῶς νὰ ἀποκλειστῆ ἡ περίπτωση παρουσίας ἄλλου ὄρου ἀντὶ τοῦ *κοιμητήριον*, ἀπὸ τοὺς λιγότερο διαδεδομένους στὴν Ἀθήνα, ὅπως *οἰκητήριον*, *μημόριον*, *θηκίον* καὶ τὶς παραλλαγές τους (Sironen, ὁ.π., Feissel, ὁ.π.).

8. Creaghan – Raubitschek, ὁ.π., 14.

9. P. Athanassiadi, *Damascius, The Philosophical History. Text with Translation and Notes*, Athens 1999. Γιὰ τὸν βίον τοῦ Δαμάσκιου βλ. 19-57.

10. Athanassiadi, *Damascius*, ὁ.π., ἀπ. 65. J. R. Martindale, Odaenathus, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, v. II, A.D. 395-527 [=PLRE], Cambridge 1980, 790. E. J. Watts, *City and School in Late Antique Athens and Alexandria*, Berkeley 2006, 90-91, ὑποσ. 60. Εἰκάζεται ὅτι ἴσως πρόκειται γιὰ ἀπόγονο τοῦ ὁμώνυμου ἡγεμόνα τῆς Παλμύρας τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.

11. Athanassiadi, ὁ.π., ἀπ. 89A. Domninus (3), PLRE 373.

12. Athanassiadi, ὁ.π., ἀπ. 91A. Hilarius (5), PLRE 563. Μαρτυρεῖται ἐπίσης καὶ ἓνας ἰατρός, ὁ Ἰάκωβος ἀπὸ τὴ Δαμασκό, «ἐν Ἀθήναις διατρίβων καὶ θαυμαζόμενος» (Athanassiadi, ὁ.π., ἀπ. 84J).

Εικ. 1. Ἡ ἐπιγραφή ὑπ' ἀρ. 1.

Εικ. 2. Ἡ ἐπιγραφή ὑπ' ἀρ. 2.